

Дорохіна Тамара<https://orcid.org/0000-0002-9936-6226>

Кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tamara-turenok@ukr.net

Коваленко Олександр<https://orcid.org/0000-0001-8382-0159>

Кандидат історичних наук, професор,
професор кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: olexkov@ukr.net

Токарев Сергій<https://orcid.org/0000-0003-0051-328X>

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tokarev-s-a@ukr.net

**ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОМУ ІНСТИТУТІ ІСТОРІЇ
ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА МЕЖІ ХХ-ХХІ СТ.**

Мета роботи. Мета роботи полягає у висвітленні процесу становлення та розвитку етнографічних досліджень на історичному факультеті (нині – Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського) Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, а також аналізі проблематики етнографічних та усноісторичних досліджень, з'ясування їх результатів і можливостей запровадження до наукового і суспільного обігу.

Методологія. Методологічну основу статті становить комплекс загальнонаукових і конкретно-історичних принципів та методів дослідження. Провідне місце серед них займають принципи історизму, об'єктивності, системності. Серед методів дослідження пріоритетним є використання конкретно-пошукового, історико-описового, проблемно-хронологічного, аналітичного, контент-аналізу, що дозволило належним чином інтерпретувати матеріал, здобутий під час усноісторичних досліджень і досягти обґрунтованих висновків.

Наукова новизна. У публікації вперше узагальнений досвід організації та проведення етнографічної практики в Навчально-науковому інституті історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Отримав подальший розвиток аналіз основних результатів етнографічних досліджень, які відбувалися в 2022–2025 рр., присвячених подіям повномасштабної російсько-української війни на Чернігівщині.

Висновки. Етнографічні дослідження на історичному факультеті Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка були запроваджені на початку 1990-х рр. Передумовою їх становлення стали процеси національного відродження після здобуття незалежності України. Проблематика етнографічних студій відповідала основним напрямкам досліджень у вітчизняній етнографічній науці: вивчення матеріальної та духовної культури, зокрема народної кухні, ремесел і промислів, декоративно-ужиткового мистецтва, фольклору, календарної та родинної обрядовості, громадського і родинного побуту. Організація та проблематика етнографічних досліджень зазнала суттєвих змін в

умовах пандемії коронавірусної інфекції 2020 р. Студенти в умовах обмежень та соціальної ізоляції вивчали історію та генеалогію власних родин. З початком повномасштабної російсько-української війни фокус досліджень був спрямований на вивчення повсякденного життя населення Чернігівської області в умовах воєнного стану. Результатом проведених усноісторичних досліджень стало формування джерельної бази свідчень очевидців російської військової агресії, їх опрацювання та запровадження до наукового обігу у вигляді доповідей на різного рівня конференціях і публікацій у наукових виданнях.

Ключові слова: *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського, етнографічна практика, етнографічні дослідження, усноісторичні дослідження, Чернігівщина.*

Практична підготовка студентів у гуманітарних ЗВО – це обов'язкова складова навчального процесу, спрямована на застосування теоретичних знань на практиці, формування професійних навичок та компетентностей, ознайомлення з реаліями обраного напрямку роботи. Проходження практики дозволяє студентам набути досвіду самостійного вирішення завдань, сприяє підготовці до майбутньої професійної діяльності.

У підготовці студентів історичних спеціальностей вагоме місце займає етнографічна практика. Її проходження дозволяє студентам не лише здобути цінний фактичний матеріал, але й набути досвіду спілкування з різними категоріями населення. Таким чином, етнографічну практику варто розглядати як одну зі складових соціалізації студентів, що сприяє як професійній підготовці, так і виробленню якостей, необхідних для життя у соціумі.

На історичному факультеті Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка проведення етнографічної практики було започатковано у 1993 р. Передумовою для її впровадження став стрімкий процес національного відродження, який розпочався після проголошення у 1991 р. незалежності України. Зокрема, його ознакою стало відкриття на історичному факультеті спеціальності «історія та українознавство», студенти якої фахово вивчали все різноманіття матеріальної та духовної культури українського народу. Варто відзначити, що до проходження перших етнографічної практики натоді залучалися студенти усіх спеціальностей, які навчалися на факультеті.

Проведенням етнографічних досліджень опікувалися викладачі кафедри археології та народознавства (з 1999 р. – кафедра етнології). Наприклад, у звіті про роботу новоствореної кафедри етнології за 1999–2000 навчальний рік було зазначено, що *«викладачі кафедри забезпечили успішне проходження <...> етнографічної практики студентами 2 курсу (доц. Русанов Ю. А., доц. Козаков А. Л., ас. Сердюк Л. А., ас. Матвієнко С. В.)»* [1]. У наступному навчальному році у звіті кафедри було зазначено, що *«етнографічна практика сприяє шанобливому ставленню до духовної та матеріальної культури нашого народу»* [2].

На початку навчального року Програму етнографічної практики обговорювали та затверджували на засіданні кафедри. Напрями дослідження зазвичай щорічно змінювалися, а тому до початку практики керівники рекомендували майбутнім студентам-практикантам ознайомитися з особливостями обраних для дослідження напрямів культури на Чернігівщині, до яких зазвичай належали календарно-обрядові заходи та свята, народна кухня, господарська діяльність, громадський побут населення та інше.

Навчальні плани передбачали проходження етнографічної практики студентами після закінчення другого курсу. Щоліта (як правило, наприкінці червня – на початку липня) студентська молодь займалась польовими етнографічними дослідженнями, опитуючи мешканців населених пунктів Чернігівщини. Під час цих експедицій відбувалося збирання інформації про особливості матеріальної та духовної культури певного району Чернігівської області.

Основними базами польових етнографічних досліджень на території Чернігівської області традиційно виступали історичні містечка та села регіону, багаті на історико-культурні надбання: с-ще Седнів та с. Клочків Чернігівського району, с-ще Любеч Ріпкинського району, с. Смяч Щорського району, с. Тупичів Городнянського району. Студенти також мали можливість відвідувати з дослідницькою метою й інші населені пункти, розташовані неподалік.

У зв'язку з налагодженням професійних контактів викладачів кафедри з ученими інших регіонів України географія проведення етнографічної практики з часом була розширена. Протягом 2000-х рр. окремі групи студентів щороку здійснювали поїздки на Буковину для проведення етнографічних досліджень у с. Погорілівці Заставнівського району Чернівецької області.

За станом здоров'я або сімейними обставинами окремі студенти отримували дозвіл на проходження етнографічної практики за місцем проживання.

Опитування мешканців населених пунктів відбувалося на підставі заздалегідь укладених опитувальників. Для дотримання усіх норм наукової доброчесності респонденти заповнювали анкети – набір стандартизованих запитань, спрямованих на отримання необхідної інформації про респондента. За домовленістю під час проведення інтерв'ю могли проводитися фото- або відеозйомка.

Результати усноісторичних опитувань презентувалися на звітних конференціях з етнографічної практики, Наукових конференціях молодих учених та студентів історичного факультету (Інституту історії) у рамках постійно діючої секції «Етнос у культурному просторі століть». До звітної конференції готувалися усі студенти, які відповідно до наказу ректора проходили етнографічну практику. Крім

доповідей та презентацій, студенти по можливості демонстрували й наочність: наприклад, страви народної кухні, робили постановки окремих елементів свят, які належали до календарної та родинної обрядовості – обряди сватання, хрещення тощо. Статті, підготовлені за результатами доповідей, публікувалися у збірнику студентських наукових праць «JUVENIA STUDIA».

Реорганізаційні зміни на історичному факультеті (з 2009 р. – Інститут історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського) призвели до фокусування етнографічної практики на спеціальностях «Історія та українознавство», «Історія, українознавство та краєзнавчо-туристична робота». На сьогодні етнографічна практика включена до Освітніх програм спеціальностей «Історія та археологія», «Середня освіта (Історія)».

На проведення етнографічної практики у 2019–2020 навчальному році вплинули карантинні обмеження, пов'язані з поширенням коронавірусної інфекції. Студенти змушені були проходити практику за місцем проживання, вивчаючи історію та генеалогію своїх родин. Наступного навчального року, у зв'язку з певним послабленням карантинних обмежень, окрім місяця проживання, частина студентів була направлена у с. Тупичів Чернігівського району, де проводили етнографічні дослідження за напрямком «Святково-обрядовий календар українців».

Повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. докорінно змінило форми, методи та тематику етнографічних досліджень. Після залишення ворогом території Чернігівської області на початку квітня 2022 р. постало питання про обрання нових суспільно значущих напрямків досліджень у рамках літньої етнографічної практики. Директор Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського професор О. Б. Коваленко та завідувач відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України доктор історичних наук, професор О. Є. Лисенко запропонували керівникам практики обрати принципово новий напрям дослідження «*Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року*». В результаті колегіального обговорення були розроблені та затверджені два види опитувальників для різних категорій населення Чернігівщини: для мешканців населених пунктів, які перебували під тимчасовою окупацією ворога, і для жителів неокупованих територій [3, 6].

Перша етнографічна практика в умовах воєнного стану відбулася у червні-липні 2022 р. у змішаному форматі – частина студентів проходила її за місцем проживання, а інша частина – у польових умовах. Четвертий рік поспіль напрям дослідження не змінювався, проте з кожним роком додавалися нові опитувальники для респондентів: 2023 р. – для тимчасово переміщених громадян, які виїжджали в інші регіони чи за кордон; 2024 р. – для співробітників Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка; 2025 р. – для волонтерів; «Дитинство під час війни (за матеріалами усної історичної досліджень)»; «Дитинство в окупації – досвід війни».

Протягом 2022–2025 рр. усної історичними дослідженнями були охоплені мешканці наступних територіальних громад Чернігівщини: Батурицької, Березнянської, Ічнянської, Киїньської, Киселівської, Козелецької, Коропської, Любецької, Малодівицької, Менської, Михайло-Коцюбинської, Новгород-Сіверської, Новобілоуської, Олишівської, Остерської, Ріпкинської, Седнівської, Сновської, Тупичівської, Холмської. Також було опитано мешканців міст Чернігова, Броварів та Славутича. Студенти, які проживають за кордоном, мали змогу провести опитування громадян України, котрі змушені були емігрувати за кордон.

Зібраний матеріал охоплює наступні аспекти перебігу російської військової агресії: перебіг подій на Чернігівщині на початку повномасштабного вторгнення, емоційно-психологічний стан мешканців територіальних громад в умовах воєнного стану, додання труднощів побутово-господарського характеру, розгортання волонтерського руху, прояви згуртованості та різних форм взаємодопомоги, випадки колаборації, зміни ціннісних орієнтирів населення області тощо. Проаналізовані та узагальнені відомості були представлені у вигляді доповідей на численних наукових форумах регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів. Викладачі та студенти Інституту історії опублікували ряд тематичних статей у фахових журналах, збірниках матеріалів конференцій та круглих столів [3–16; 21–23; 26].

Слушно зазначити, що тематичні Круглі столи «Об'єднані територіальні громади Чернігівщини в умовах російської військової агресії 2022 року за матеріалами усної історичної досліджень» щорічно відбуваються у громадах, де відбувалися етнографічні експедиції. До участі у заходах долучаються керівники громад, представники місцевого самоврядування, освітніх закладів, волонтерської спільноти та усі бажаючі мешканці населених пунктів.

За результатами проведених досліджень студенти продовжують презентувати матеріали на звітних конференціях з етнографічної практики, щорічній Науковій конференції молодих учених та студентів Інституту історії та у вигляді публікацій у збірнику студентських наукових праць «JUVENIA STUDIA».

Студентська молодь, займаючись усної історичними дослідженнями, набуває досвіду комунікації з різними категоріями населення, які відрізняються за віковим, статевим, освітнім, професійним складом, особливостями темпераменту і характеру. Природно, що респонденти під час інтерв'ю пропонують власне бачення, оцінку подій, людей, вчинків тощо.

Підготовка до спілкування з населенням під час воєнного стану вимагає ознайомлення з актуальними працями та методичними рекомендаціями для роботи з респондентами [18; 20; 25]. Корисними для майбутніх дослідників стали матеріали, розміщені на сайтах Національного університету «Острозька академія» «Психологічний фронт: про підтримку студентів під час війни розповіла Оксана Матласевич»,

Інституту модернізації змісту освіти «Психологічна підтримка в умовах війни», Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Новини кафедри психології», Національного університету «Львівська політехніка» «Ми ніколи не працювали в стані війни, однак зараз наш організм і до таких умов пристосовується» та ін.

Студенти-практиканти змогли налаштувати людей на шире спілкування своєю тактовністю, стриманістю та доброзичливістю. Уважність, коректність, терпіння та повага були й залишаються основними поведінковими підходами студентів у роботі з респондентами. Кожен опитувальник акцентує увагу на обраній проблемі дослідження, проте мають місце певні перегукування, а саме: враження від неоголошеної повномасштабної війни Росії проти України; патріотичне налаштування українців; згуртованість та взаємодопомогу населення; головні уроки, які засвоїли і яких висновків дійшли щодо сенсу життя, значення родини, Батьківщини та ін. Деякі респонденти виявляли бажання поділитися своїми думками або розповісти щось поза опитувальником.

Отже, протягом більш ніж трьох десятиліть проведення етнографічної практики вдалося накопичити як значний організаційний досвід її проведення, так і багатий фактичний матеріал. За вказаний період неодноразово змінювалися як форма проведення, так і проблематика етнографічних досліджень. Багато в чому їх напрямком визначався можливостями керівників практик, актуальними завданнями вітчизняної етнографії. Еволюція проблематики досліджень розвивалася від розробки традиційних завдань, пов'язаних із дослідженням побутової культури Чернігівщини, до більш складних і актуальних, присвячених подіям сучасної російсько-української війни.

На сьогодні актуальною залишається проблема розширення територіальних меж досліджень. До актуальних завдань належить запровадження отриманих матеріалів до наукового та суспільного обігу шляхом оприлюднення на наукових конференціях, у вигляді виступів у засобах масової інформації, публікації наукових і науково-популярних студій тощо. Важливим напрямком видається робота із систематизації здобутих матеріалів, створення на їх основі електронного архіву. Так, у 2025 р. у Навчально-науковому інституті історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського створено Науково-дослідний центр усної історії досліджень, основною метою якого є розвиток усної історії як наукового-дослідного та освітнього напрямку, збирання, упорядкування, аналіз, збереження та популяризація усних джерел. Серед основних завдань Центру виголошується створення і підтримка робочого архіву усної історії джерел (інтерв'ю, аудіо- та відеоматеріалів, транскриптів).

Організована у Навчально-науковому інституті історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського робота з усної історії дослідження допомагає зберігати історичну пам'ять, а зібрані під час польових етнографічних досліджень матеріали допоможуть у майбутньому дати оцінку подіям сьогодення.

References

1. Архів НУЧК імені Т. Г. Шевченка. Ф. 608. Оп. 2. Спр. 72. *Звіти про роботу кафедр університету за 1999–2000 н.р.* 217 арк. Арк. 79.
Arkhyv NUChK imeni T. H. Shevchenka [Archive of the Taras Shevchenko National University of Chernigiv]. F. 608. Op. 2. Spr. 72. *Zvity pro robotu kafedr universytetu za 1999–2000 n.r. – Reports on the work of university departments for the 1999–2000 academic year.* 217 sheets. [in Ukrainian].
2. Архів НУЧК імені Т. Г. Шевченка. Ф. 608. Оп. 2. Спр. 150. *Звіти про роботу кафедр університету за 2000–2001 н.р.* 217 арк. Арк. 84.
Arkhyv NUChK imeni T. H. Shevchenka [Archive of the Taras Shevchenko National University of Chernigiv]. F. 608. Op. 2. Spr. 150. *Zvity pro robotu kafedr universytetu za 2000–2001 n.r. – Reports on the work of university departments for the 2000–2001 academic year.* 217 sheets. [in Ukrainian].
3. Дорохіна Т. Використання методу усної історії в освітньому процесі: досвід Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського. *Матеріали науково-практичної конференції «Дев'яті Флорівські читання»* / за редакцією Т. Янченко, О. Герасимчука; технічний редактор А. Шматко. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2025. С. 70–74.
Dorokhina T. (2025). *Vykorystannia metodu usnoi istorii v osvitnomu protsesi: dosvid Navchalno-naukovoho instytutu istorii ta sotsiohumanitarnykh dystsyplin imeni O. M. Lazarevskoho* [Using oral history in education: the experience of the O. M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Social Sciences]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Deviati Florivski chytannia» – Materials from the scientific and practical conference «Ninth Floriv Readings»*. T. Yanchenko, O. Herasymchuk (ed.) Chernihiv, Ukraine: NUChK imeni T. H. Shevchenka. 70–74. [in Ukrainian].
4. Дорохіна Т. Ф., Коваленко О. Б. З досвіду усної історії досліджень повсякденного життя мешканців Чернігівщини під час російсько-української війни у 2022–2024 рр. *Сіверщина в історії України: наукове видання*. Ніжин. 2025. Вип. 18. С. 237–340.
Dorokhina T. F., Kovalenko O. B. (2025). *Z dosvidu usnoistorychnykh doslidzhen povsiakdennoho zhyttia meshkantsiv Chernihivshchyny pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny u 2022–2024 rr.* [From the experience of oral history research on the everyday life of Chernihiv region residents during the Russian-Ukrainian war in 2022–2024]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: naukove vydannia – Sivershchyna in the history of Ukraine: scientific publication*. Nizhyn, Ukraine. 18. 237–340. [in Ukrainian].

5. Дорохіна Т., Коваленко О. Київська територіальна громада в умовах російської агресії (за матеріалами усноїсторичних джерел). *Війна, наука та емоції: від інтерв'ю до пам'ятстворення. Збірник матеріалів Міжнародної конференції* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2025 р.) / Упор. та наук. ред. Світлана Маховська. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2025. С. 233–238.
Dorokhina T., Kovalenko O. (2025) Kyivska terytorialna hromada v umovakh rosiiskoi ahresii (za materialamy usnoistorychnykh dzherel) [The Kyivka territorial community under Russian aggression (based on oral history sources)]. *Viina, nauka ta emotsii: vid interv'iu do pamiatyvtvorennia. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi konferentsii (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2025 r.) – War, science, and emotions: from interviews to memory creation. Collection of materials from the International Conference (Chernihiv, February 21–22, 2025).* Svitlana Makhovska (ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 233–238. [in Ukrainian].
6. Дорохіна Т. Ф., Коваленко О. Б. Організація роботи студентів з різновіковими групами населення під час етнографічної практики в умовах воєнного стану. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя: Електронний збірник матеріалів XII Міжнародних і XXIX Всеукраїнських педагогічних читань*. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://inst-hist.chnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/elektronnyj-zbirnyk-suhomlynskyj-2022-1.pdf>
Dorokhina T. F., Kovalenko O. B. (2022). Orhanizatsiia roboty studentiv z riznovikovymy hrupamy naseleennia pid chas etnografichnoi praktyky v umovakh voiennoho stanu [Organization of students' work with mixed-age groups during ethnographic practice in conditions of martial law]. *Vasyl Sukhomlynskyi u dialozi z suchasnistiu. Shliakh do sertsia dytyny v travmatychnykh sytuatsiakh zhyttia: Elektronnyi zbirnyk materialiv XII Mizhnarodnykh i XXIX Vseukrainskykh pedahohichnykh chytan – Vasyl Sukhomlynskyi in dialogue with the present day. The way to a child's heart in traumatic situations: Electronic collection of materials from the XII International and XXIX All-Ukrainian Pedagogical Readings.* Chernihiv Ukraine: NUChK imeni T.H. Shevchenka, 2022. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://inst-hist.chnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/elektronnyj-zbirnyk-suhomlynskyj-2022-1.pdf> [in Ukrainian].
7. Дорохіна Т., Коваленко О. Седнівська територіальна громада в умовах російської агресії за матеріалами усноїсторичних свідчень. *Війна, наука та емоції: (не)проговорене. Збірник матеріалів Міжнародного воркшопу* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2024 р.) / ред. С. Маховська. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 202–208.
Dorokhina T., Kovalenko O. (2024). Sednivska terytorialna hromada v umovakh rosiiskoi ahresii za materialamy usnoistorychnykh svidchen [The Sednivs territorial community under Russian aggression based on oral history testimonies]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)prohovorene. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoho vorkshopu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2024 r.) – War, science, and emotions: the (un)spoken. Collection of materials from the International Workshop (Chernihiv, February 21–22, 2024).* S. Makhovska (ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 202–208. [in Ukrainian].
8. Дорохіна Т., Коваленко О. Село Черниш в умовах тимчасової російської окупації 2022 р. (за даними усноїсторичних досліджень). *Сіверянський літопис: науковий журнал*. 2024. № 4 (178). С. 173–178.
Dorokhina T., Kovalenko O. (2024). Selo Chernysh v umovakh tymchasovoi rosiiskoi okupatsii 2022 r. (za danymy usnoistorychnykh doslidzhen) [The village of Chernysh under temporary Russian occupation in 2022 (based on oral history research)]. *Siverianskyi litopys: naukovyi zhurnal – Siverian Chronicle: Scientific Journal*. 4 (178). 173–178. [in Ukrainian].
9. Дорохіна Т., Коваленко О. Усні історичні джерела про повсякденне життя мешканців Чернігівщини під час російської агресії. *Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи: Збірник матеріалів круглого столу* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2023 р.) / Редакція та упорядкування С. Маховської. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2023. С. 28–32.
Dorokhina T., Kovalenko O. (2023). Usni istorychni dzherela pro povsiakdenne zhyttia meshkantsiv Chernihivshchyny pid chas rosiiskoi ahresii [Oral historical sources on the everyday life of Chernihiv region residents during the Russian aggression]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)novi kontseptsii i pidkhody: Zbirnyk materialiv kruhloho stolu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2023 r.) – War, science, and emotions: (un)new concepts and approaches: Collection of round table materials (Chernihiv, February 21–22, 2023).* S. Makhovska (ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 28–32. [in Ukrainian].
10. Дорохіна Т., Коваленко О. Усна історія сьогодення: події російсько-української війни на Чернігівщині у 2022–2023 роках. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції*. 8–9 грудня 2023 р. Суми: Видавець ФОП Цьома С.П., 2024. С. 89–92.
Dorokhina T., Kovalenko O. (2024). Usna istoriia sohodennia: podii rosiisko-ukrainskoi viiny na Chernihivshchyni u 2022 – 2023 rokakh [Oral history of the present: events of the Russian-Ukrainian war in Chernihiv region in 2022–2023]. *Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. 8–9 hrudnia 2023 r. – Historical and regional studies: traditions and innovations. Proceedings of the VI International Scientific Conference. December 8–9, 2023.* Sumy, Ukraine: Vydavets FOP Tsoma S.P. 89–92. [in Ukrainian].
11. Дорохіна Т., Коваленко О., Токарев С. Мікроісторія війни: 36 діб окупації с. Тупичів на Чернігівщині. *Український історичний журнал*. 2023. № 4 (571). С. 25–42.

- Dorokhina T., Kovalenko O., Tokariiev S. (2023). Mikroistoriia viiny: 36 dib okupatsii sela Tupychiv na Chernihivshchyni [Microhistory of the war: 36 days of occupation of the village of Tupychiv in Chernihiv region]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. 4 (571). 25–42. [in Ukrainian].
12. Дорохіна Т., Коваленко О., Токарев С. Під ворожим контролем: 36 днів тимчасової окупації села Тупичів. *Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*. 26.09.2023. URL: <https://uamoderna.com/war/pid-vorozhym-kontrolem-36-dniv-tymchasovoi-okupatsii-sela-tupychiv/>
Dorokhina T., Kovalenko O., Tokariiev S. (2023). Pid vorozhym kontrolem: 36 dniv tymchasovoi okupatsii sela Tupychiv [Under enemy control: 36 days of temporary occupation of the village of Tupychiv]. *Ukraina moderna: mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys – Modern Ukraine: International Intellectual Journal*. URL: <https://uamoderna.com/war/pid-vorozhym-kontrolem-36-dniv-tymchasovoi-okupatsii-sela-tupychiv/> [in Ukrainian].
13. Дорохіна Т. Польова етнографічна практика: Навчально-методичний посібник. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 46 с.
Dorokhina T. (2019). Polova etnografichna praktyka: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Field Ethnographic Practice: Teaching and Methodological Guide]. Chernihiv, Ukraine: NUChK imeni T. H. Shevchenka. 46. [in Ukrainian].
14. Дорохіна Т., Токарев С. Етнографічна практика в Інституті історії: досвід та перспективи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 24 (180). Чернігів: НУЧК, 2023. С. 157–169.
Dorokhina T., Tokariiev S. (2023). Etnografichna praktyka v Instytuti istorii: dosvid ta perspektyvy [Ethnographic practice at the Institute of History: experience and prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the T. G. Shevchenko National University «Chernigiv Collegium»*. Chernihiv, Ukraine: NUChK. 24 (180). 157–169. [in Ukrainian].
15. Дорохіна Т., Токарев С. Зміна ціннісних орієнтацій мешканців Чернігівської області у період повномасштабної російської агресії 2022–2024 рр. за матеріалами усної історичної досліджень. *Збірник статей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень»* (Київ, 11–12 липня 2024 року). Київ: Видавництво ІМФУ, 2024. С. 187–195.
Dorokhina T., Tokariiev S. (2024). Zmina tsinnisnykh oriientatsii meshkantsiv Chernihivskoi oblasti u period povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii 2022–2024 rr. za materialamy usnoistorychnykh doslidzhen. *Zbirnyk statei uchasyukiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Kulturna spadshchyna u identyfikatsiini protsesy chasiv voiennoho lykholittia: teoretychni ta prykladni rakursy doslidzhen»* (Kyiv, 11–12 lypnia 2024 roku) – *Collection of articles by participants in the International Scientific and Practical Conference «Cultural Heritage and Identification Processes in Times of War: Theoretical and Applied Perspectives of Research»* (Kyiv, July 11–12, 2024). Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo IMFU, 2024. 187–195. [in Ukrainian].
16. Дорохіна Т., Токарев С. Повсякденне життя Чернігівщини в умовах повномасштабного російського вторгнення. Матеріали етнографічної практики. *Juvenia studia: Збірник наукових праць студентів та молодих учених*. Випуск 14. Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського: НУЧК. Чернігів: ФОП Лозовий В. М., 2024. С. 82–84.
Dorokhina T., Tokariiev S. (2024). Povsiakdenne zhyttia Chernihivshchyny v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia. Materialy etnografichnoi praktyky [Everyday life in Chernihiv region under full-scale Russian invasion. Materials from ethnographic practice]. *Juvenia studia: Zbirnyk naukovykh prats studentiv ta molodykh uchenykh – Juvenia studia: Collection of scientific works by students and young scientists*. Chernihiv, Ukraine: FOP Lozovyi V.M. 14. 82–84. [in Ukrainian].
17. Казаков А. Польова етнографічна практика: Навчально-методичний посібник. Чернігів, 2004. 20 с.
Kazakov A. (2004). Polova etnografichna praktyka: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Field Ethnographic Practice: Teaching and Methodological Guide]. Chernihiv, Ukraine. 20 [in Ukrainian].
18. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В. Соціально-професійні чинники суб'єктивного благополуччя населення в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 55–64.
Karamushka L. M., Kredentser O. V., Tereshchenko K. V. (2022). Sotsialno-profesiini chynnyky subiektyvnoho blahopoluchchia naseleння v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu [Social and professional factors of subjective well-being of the population in the context of full-scale Russian invasion of Ukraine]. *Intehratsiini mozhlyvosti suchasnoi psykholohii ta shliakhy yii rozvytku – Integration opportunities of modern psychology and ways of its development*. Zaporizhzhia, Ukraine: ZNU. 55–64. [in Ukrainian].
19. Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 1994. 316 с.
Ponomarov A. (1994). Ukrainska etnografiia: kurs lektsii: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl [Ukrainian Ethnography: Lecture Course: Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Kyiv, Ukraine: Lybid, 1994. 316. [in Ukrainian].
20. Соціально-психологічний супровід особистості в умовах інтеграції України в Європейський простір: збірник матеріалів IV Інтернет-конференції, 22 травня 2024 року / за заг. ред. І. С. Деснова. Київ: МДУ, 2024. 222 с.

- Sotsialno-psykholohichniy suprovid osobystosti v umovakh intehratsii Ukrainy v Yevropeyskyi prostir: zbirnyk materialiv IV Internet-konferentsii, 22 travnia 2024 roku [Social and psychological support for individuals in the context of Ukraine's integration into the European space: collection of materials from the IV Internet Conference, May 22, 2024] (2024). (I. S. Desnov, ed.). Kyiv, Ukraine: MDU. 222. [in Ukrainian].
21. Токарев С. Внутрішні переміщені особи на території Чернігівської обл. під час повномасштабної російської агресії 2022 р. *Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи. Збірник матеріалів круглого столу* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2023 р.) / Редакція та упорядкування С. Маховської. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2023. С. 33–38.
Tokariiev S. (2023). Vnutrishni peremishcheni osoby na terytorii Chernihivskoi obl. pid chas povnomashtabnoi rosiisko-ukrainskoi ahresii 2022 r. [Internally displaced persons in the Chernihiv region during the full-scale Russian aggression of 2022]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)novi kontseptsii i pidkhody. Zbirnyk materialiv kruhloho stolu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2023 r.) – War, science, and emotions: (un)new concepts and approaches. Collection of round table materials (Chernihiv, February 21–22, 2023).* (S. Makhovska, ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 33–38. [in Ukrainian].
  22. Токарев С. Релігійні почуття населення Чернігівщини в умовах повномасштабної російсько-української війни (за матеріалами усноїсторичних свідчень). *Війна, наука та емоції: від інтерв'ю до пам'ятствотворення. Збірник матеріалів Міжнародної конференції* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2025 р.) / Упорядник та наук. / ред. Світлана Маховська. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2025. С. 239–250.
Tokariiev S. (2025) Relihiini pochuttia naseleння Chernihivshchyny v umovakh povnomashtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (za materialamy usnoistorychnykh svidchen) [Religious sentiments of the population of Chernihiv region in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war (based on oral history testimonies)]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)novi kontseptsii i pidkhody. Zbirnyk materialiv kruhloho stolu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2025 r.) – War, science, and emotions: (un)new concepts and approaches. Collection of round table materials (Chernihiv, February 21–22, 2025).* (S. Makhovska, ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 239–250. [in Ukrainian].
  23. Токарев С. Теорія і практика проведення польових усноїсторичних досліджень в умовах воєнного стану. *Війна, наука та емоції: (не)проговорене. Збірник матеріалів Міжнародного воркшопу* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2024 р.) / ред. С. Маховська. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 197–201.
Tokariiev S. (2024). Teoriia i praktyka provedennia polovykh usnoistorychnykh doslidzhen v umovakh voiennoho stanu [Theory and practice of conducting field oral history research in conditions of martial law]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)prohovorene. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoho vorkshopu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2024 r.) – War, science, and emotions: (un)spoken. Collection of materials from the International Workshop (Chernihiv, February 21–22, 2024).* (S. Makhovska, ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 197–201. [in Ukrainian].
  24. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
Ukrainska mynuvshyna: iliustrovanyi etnografichnyi dovidnyk [Ukrainian Past: Illustrated Ethnographic Reference Book] / A. P. Ponomarov, L. F. Artiukh, T. V. Kosmina. Kyiv, Ukraine: Lybid, 1994. 256. [in Ukrainian].
  25. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика» (23 лютого 2024 року): Збірник тез / За заг. ред. докт. психол. наук, проф. Ключек Л. В., канд. психол. наук, доц. Галушко Л.Я. Кропивницький: ЦДУ, 2024. 274 с.
Tsilisnyi pidkhid u psykholohii ta sotsialnii roboti: teoriia ta praktyka. Materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Tsilisnyi pidkhid u psykholohii ta sotsialnii roboti: teoriia ta praktyka» (23 liutoho 2024 roku): Zbirnyk tez [A holistic approach in psychology and social work: theory and practice. Materials from the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation «A holistic approach in psychology and social work: theory and practice» (February 23, 2024): Collection of abstracts] (2024). (Klochek L.V., Halushko L.Ia., ed). Kropyvnytskyi, Ukraine: TsDU. 274. [in Ukrainian].
  26. Щербина С. Дитинство під час російсько-української війни: виклики й адаптація. *Війна, наука та емоції: від інтерв'ю до пам'ятствотворення. Збірник матеріалів Міжнародної конференції* (м. Чернігів, 21–22 лютого 2025 р.) / Упорядник та наук. ред. Світлана Маховська. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2025. С. 153–160.
Scherbina, S. (2025). Dytynstvo pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky u adaptatsiia [Childhood during the Russian-Ukrainian war: challenges and adaptation]. *Viina, nauka ta emotsii: (ne)novi kontseptsii i pidkhody. Zbirnyk materialiv kruhloho stolu (m. Chernihiv, 21–22 liutoho 2025 r.) – War, science, and emotions: (un)new concepts and approaches. Collection of round table materials (Chernihiv, February 21–22, 2025).* (S. Makhovska, ed.). Kyiv, Ukraine: TOV «Iurka Liubchenka». 153–160. [in Ukrainian].

Dorokhina Tamara

<https://orcid.org/0000-0002-9936-6226>

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Ukrainian History,
Archaeology, and Local History,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tamara-turenok@ukr.net

Kovalenko Oleksandr

<https://orcid.org/0000-0001-8382-0159>

Candidate of Historical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian History, Archaeology, and Local History,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olexkov@ukr.net

Tokarev Serhii

<https://orcid.org/0000-0003-0051-328X>

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian History,
Archaeology, and Local History,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tokarev-s-a@ukr.net

**MAIN DIRECTIONS OF ETHNOGRAPHIC RESEARCH AT THE EDUCATIONAL
AND SCIENTIFIC INSTITUTE OF HISTORY AND SOCIAL
AND HUMANITARIAN DISCIPLINES NAMED AFTER O. M. LAZAREVSKY
T. H. SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY «CHERNIHIV COLEHIUM»
AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES**

Purpose of the work. The purpose of the work is to highlight the process of formation and development of ethnographic research at the Faculty of History (now the O. M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Social Sciences and Humanities) of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», their organization, as well as to analyze the issues of ethnographic and oral history research, clarify their results, and explore the possibilities for their implementation in scientific and social circulation.

Methodology. The methodological basis of the article is a set of general scientific and specific historical principles and research methods. The leading place among them is occupied by the principles of historicism, objectivity, and systematicity. Among the research methods, priority is given to the use of specific search, historical-descriptive, problem-chronological, analytical, synthetic, and content analysis, which made it possible to properly interpret the data obtained during oral history research and reach reasonable conclusions.

Scientific novelty. The publication provides the first comprehensive summary of the experience of organizing and conducting ethnographic practices at the Institute of History of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». The analysis of the main results of ethnographic research, in particular, oral history studies, which took place in 2022–2025 and were devoted to the events of the full-scale Russian-Ukrainian war in the Chernihiv region, has been further developed.

Conclusions. Ethnographic studies at the History Department of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» were introduced in the early 1990s. Their establishment was preceded by the processes of national revival after Ukraine gained independence. The topics of ethnographic studies corresponded to the main areas of research in domestic ethnographic science. The main ones included the study of material and spiritual culture, in particular, folk cuisine, crafts and trades, decorative and applied arts, folklore, calendar and family rituals, public and family life. The organization and subject matter of ethnographic research underwent significant changes during the 2020 coronavirus pandemic, when students studied the history and genealogy of their own families under conditions of restrictions and social isolation. Ultimately, with the outbreak of full-scale Russian-Ukrainian war, the focus of research shifted to studying the daily life of the population of the Chernihiv region under martial law. The oral history research resulted in the creation of a source base of eyewitness accounts of Russian military aggression, their analysis, processing, and introduction into scientific circulation through publication in the form of reports at scientific conferences and publications in scientific journals.

Key words: T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Institute of History, ethnographic practice, ethnographic research, oral history research.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025 р.

Рецензент: доктор історичних наук, професор **Костянтин Ячменіхін**